

Jolanta Hinc

Zakład Kształcenia Nauczycieli Języków Obcych
Uniwersytet Gdański

WPŁYW JĘZYKA ANGIELSKIEGO JAKO PIERWSZEGO
JĘZYKA OBCEGO NA SZYK WYRAZÓW
W ZDANIACH W JĘZYKU NIEMIECKIM
JAKO DRUGIM JĘZYKU OBCYM U POLSKICH UCZNIÓW
Z PODSTAWOWĄ ZNAJOMOŚCIĄ JĘZYKA NIEMIECKIEGO.
ANALIZA BŁĘDÓW

Key words: interference, word order of German language, error analysis

Artykuł jest sprawozdaniem z badania empirycznego stanowiącego część rozprawy doktorskiej powstałej na Uniwersytecie Gdańskim w 2009 roku [Hinc 2009]. Zamiarem badawczym było określenie wpływów interferencyjnych języka angielskiego na szyk wyrazów w zdaniach w języku niemieckim, celem zaś – analiza błędów w obrębie szyku wyrazów w tychże zdaniach. Badaniem porównawczym objęto dwie grupy polskich uczniów z liceów ogólnokształcących Trójmiasta z podstawową znajomością języka niemieckiego: grupę badawczą (115 uczniów) oraz grupę kontrolną (87 uczniów). Grupa badawcza składała się z uczniów trzecich klas liceów ogólnokształcących z rozszerzonym programem nauczania języka angielskiego i podstawowym programem nauczania języka niemieckiego. Grupę kontrolną wybrano spośród uczniów drugich klas liceów ogólnokształcących z rozszerzonym programem nauczania języka niemieckiego i podstawowym programem nauczania języka angielskiego. W obu grupach języka niemieckiego nauczano od podstaw. Grupy wyselekcjonowano na podstawie ankiety wypełnianej przez ucznia (biografii językowej). Porównano liczbę godzin dydaktycznych języka niemieckiego i języka angielskiego, a także motywację uczniów do uczenia się obu języków obcych oraz ich pozalekcyjne kontakty z językiem angielskim i niemieckim. Analizując wyniki ankiety, określono status języka dominującego [por. Hufeisen 1999]. W grupie badawczej językiem dominującym był język angielski, w grupie kontrolnej – język niemiecki. Poziom znajomości języka

niemieckiego w obu grupach badawczych określono jako podstawowy (po około 290 godzinach dydaktycznych języka niemieckiego).

Zakres objętych badaniem struktur szyku wyrazów w zadaniach w języku niemieckim zawężono do następujących kategorii:

- 1) drugie miejsce orzeczenia w zdaniu oznajmującym;
- 2) klamra zdaniowa ze strukturami:
 - a) czasownik modalny z bezokolicznikiem,
 - b) czas przeszły *Perfekt*,
 - c) bezokolicznik z *zu*,
 - d) czasowniki rozdzielnie złożone;
- 3) ostatnie miejsce orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym;
- 4) miejsce okolicznika w zdaniu.

Przedstawiony powyżej wybór kategorii został uzasadniony podstawowym poziomem znajomości języka niemieckiego w obu badanych grupach.

Za punkt wyjściowy w tworzeniu teoretycznych założeń przeprowadzonych badań obrano teorię Hakana Ringboma z 1987 roku. Według H. Ringboma decydującym czynnikiem warunkującym interferencję międzyjęzykową w obrębie szyku wyrazów jest tak zwana stałość reguł szyku wyrazów. Badając języki: fiński, szwedzki i angielski, Ringbom udowodnił, że uczeń porównuje języki z podobnie funkcjonującym (stałym bądź względnie stałym) systemem reguł szyku wyrazów. Nie koduje natomiast reguł szyku wyrazów języka o swobodnym szyku wyrazów. W badaniu Ringboma język szwedzki (język o stałym szyku wyrazów) częściej wpływał na język angielski (w badaniu język docelowy) niż język fiński (język aglutynacyjny) [Ringbom 1987].

W konstelacji języków wchodzących w zakres relacjonowanego badania język ojczysty (język polski) cechuje się najbardziej swobodnym systemem reguł szyku wyrazów, język angielski – najbardziej stałym systemem tychże reguł, zaś język niemiecki – systemem umiarkowanie stałym. W oparciu o teorię Ringboma założono, że uczący się języka niemieckiego jako drugiego języka obcego mogą przenosić na ten język reguły szyku wyrazów języka angielskiego jako dominującego (pierwszego) języka obcego, ponieważ szyk wyrazów języka angielskiego jest bardziej stały w porównaniu do szyku wyrazów języka polskiego. Na podstawie tego założenia, uwzględniając podany powyżej dobór struktur szyku wyrazów języka niemieckiego, sformułowano hipotezę główną oraz cztery hipotezy szczegółowe badania. Hipoteza główna brzmiała: błędy w szyku wyrazów drugiego języka obcego (języka niemieckiego) dają się wyjaśnić interferencją pierwszego języka obcego (języka angielskiego). Hipotezy szczegółowe natomiast były następujące: język angielski jako dominujący język obcy powoduje przeniesienie:

- 1) angielskiej reguły szyku wyrazów: podmiot – orzeczenie – dopełnienie, i tym samym nieprzestrzeganie niemieckiej zasady o drugim miejscu orzeczenia w zdaniu oznajmującym;
- 2) angielskiej reguły o nierozdzielności części orzeczenia i tym samym nieprzestrzeganie niemieckiej zasady rozdzielności części orzeczenia;

3) angielskiej reguły szyku wyrazów: podmiot – orzeczenie – dopełnienie, i tym samym nieprzestrzeganie niemieckiej zasady ostatniego miejsca orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym;

4) angielskiej reguły o miejscu okolicznika w zdaniu i tym samym nieprzestrzeganie niemieckiej zasady o miejscu okolicznika w zdaniu.

Zastosowanym narzędziem badawczym, oprócz wspomnianej wyżej ankiety, był test językowy obejmujący dwa zadania:

1) zadanie zamknięte – rozsypanka wyrazów (przykład poniżej),

<p>Sprachtest*</p> <p>Aufgabe 1: Ordne die Wörter. Schreibe die Sätze.</p> <p>Uporządkuj wyrazy, napisz zdania. <u>W zdaniach 4, 10, 16, 22 odmień czasowniki.</u></p> <p>1. zuerst, sie, bestellt, Kaffee</p> <p>_____</p> <p>2. diese Woche, gebucht, das Hotel, sie, haben</p> <p>_____</p> <p>3. soll, den Brief, ich, noch, schreiben</p> <p>_____</p> <p>4. um 7 Uhr, jeden Tag, aufstehen, ich</p> <p>_____</p> <p>5. bitte, zu, pünktlich, kommen, ich, dich</p> <p>_____</p> <p>6. weiß, ich, er, dass, heute, kommt</p> <p>_____</p>
--

2) zadanie otwarte – list do przyjaciela na temat planów na przyszłość (wybór kierunku studiów).

Analizując pozyskane dane, wyodrębniono dwa rodzaje błędów:

– błąd w szyku wyrazów języka niemieckiego jako odstępstwo od normy języka niemieckiego (oznaczenie błędu literą F – falsch);

– błąd w szyku wyrazów języka niemieckiego wskazujący na interferencję języka angielskiego, określony na podstawie strukturalnej identyczności z językiem angielskim, także w przypadku strukturalnej identyczności z językiem angielskim i językiem polskim (oznaczenie błędu literą E – Englisch) [por. Hufeisen 1993].

Badanie miało charakter kwantytatywny. Analizowano oddzielnie udział procentowy wszystkich błędów F+E oraz udział procentowy błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego E. Wyniki przedstawiono, posługując się statystyką opisową.

* Fragment pierwszego zadania testu językowego. Całe zadanie zawierało 28 zdań, po cztery w każdej badanej kategorii szyku wyrazów.

wą (tabelarycznie oraz graficznie) oraz statystyką sprawdzającą. Do analizy sprawdzającej służył test Chi-kwadrat, określający statystyczną istotność w różnicy błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego E między grupą badawczą oraz kontrolną. Pomocniczo zastosowano także test Kendalla, określający korelację stałej (język angielski jako dominujący język obcy) oraz zmiennej (ilość błędów w szyku wyrazów języka niemieckiego wskazujących na interferencję języka angielskiego – zoperacjonalizowaną jako wynik testu językowego). Uprawnione wnioski sformułowano, stosując metodę triangulacji, to jest odnosząc się do obu zadań testu językowego.

We wszystkich objętych badaniem kategoriach szyku wyrazów języka niemieckiego grupa kontrolna osiągnęła lepszy wynik, udział procentowy wszystkich błędów F+E był mniejszy. Wniosek ten dotyczy obu zadań testu językowego. Największa różnica wyników w obu grupach w pierwszym zadaniu dotyczyła kategorii „bezokolicznik z *zu*” oraz „ostatnie miejsce orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym”, w drugim zaś – kategorii „ostatnie miejsce orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym”. Tabele 1 oraz 2 ilustrują udział procentowy wszystkich błędów F+E, oddzielnie dla pierwszego i drugiego zadania z testu językowego¹.

Tabela 1

Zadanie 1 – liczba błędów F+E w stosunku do liczby wszystkich napisanych przez uczniów zdań (%)

Struktura \ Grupa	P	K
VZS	14,67	4,92
P	22,79	1,44
MV	28,82	2,87
TV	32,45	4,35
Z	66,52	23,39
NS	64,61	25,58
ADV	44,78	19,61

¹ Zastosowane w tabelach 1, 2, 3 i 4 skróty oznaczają badane struktury szyku wyrazów języka niemieckiego (w języku niemieckim): VZS – drugie miejsce orzeczenia w zdaniu oznajmującym, P – czas przeszły *Perfekt*, MV – czasownik modalny z bezokolicznikiem, TV – czasowniki rozdzielnie złożone, Z – bezokolicznik z *zu*, NS – ostatnie miejsce orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym, ADV – miejsce okolicznika w zdaniu. Skrót P oznacza grupę badawczą, K – grupę kontrolną.

Tabela 2

Zadanie 2 – liczba błędów F+E w stosunku do liczby wszystkich napisanych przez uczniów zdań (%)

Struktura \ Grupa	P	K
VZS	12,14	6,38
P	6,06	1,52
MV	29,57	4,96
TV	50,00	16,00
Z	85,00	60,00
NS	73,68	23,57
ADV	44,16	18,15

Analizując udział procentowy błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego E, wykazano, że w grupie badawczej jest on w każdej badanej kategorii wyższy. Wniosek ten dotyczy obu zadań testu językowego (por. tabela 3 i tabela 4).

Tabela 3

Zadanie 1 – liczba błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego (E) w stosunku do liczby wszystkich popełnionych przez uczniów błędów (%)

Struktura \ Grupa	P	K
VZS	59,45	57,84
P	52,43	40,00
MV	83,60	10,00
TV	14,29	0,00
Z	12,24	1,25
NS	46,32	10,23
ADV	48,44	13,82

Tabela 4

Zadanie 2 – liczba błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego (E) w stosunku do liczby wszystkich popełnionych przez uczniów błędów (%)

Struktura \ Grupa	P	K
VZS	62,32	50,00
P	0,00	0,00
MV	93,64	12,50
TV	12,50	0,00
Z	5,88	0,00
NS	76,79	35,92
ADV	92,56	52,83

Statystycznie istotną różnicę stwierdzono w odniesieniu do trzech spośród siedmiu badanych kategorii szyku wyrazów języka niemieckiego: „czasownik modalny z bezokolicznikiem”, „ostatnie miejsce orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym” oraz „miejsce okolicznika w zdaniu”.

W oparciu o wynik testu Chi-kwadrat zweryfikowano postawione hipotezy. Badanie potwierdziło hipotezę główną. Analizując wszystkie błędy w szyku wyrazów języka niemieckiego (bez podziału na poszczególne kategorie), stwierdzono, że różnica błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego jest statystycznie istotna.

Pierwsza hipoteza szczegółowa nie została zweryfikowana pozytywnie. Różnica w liczbie błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego w kategorii „drugie miejsce orzeczenia w zdaniu oznajmującym” nie była statystycznie istotna. Postawiono hipotezę, że błędy w tej kategorii należą do typowych błędów w szyku wyrazów języka niemieckiego popełnianych przez uczących się tego języka niezależnie od ich języka ojczystego oraz pierwszego języka obcego. Podobne stanowisko prezentował w opisie swoich badań Thomas Vogel [Vogel 1992].

Druga hipoteza szczegółowa została potwierdzona z ograniczeniem. Ograniczenie dotyczy zakresu struktur wchodzących w skład tak zwanej klamry zdaniowej języka niemieckiego. Statystycznie istotna różnica w obu zadaniach testu językowego została zweryfikowana w odniesieniu do struktury „czasownik modalny z bezokolicznikiem”. W kategoriach: „czas przeszły *Perfekt*”, „bezokolicznik z *zu*”, „czasowniki rozdzielnie złożone” zebrano za mało danych w drugim zadaniu testu językowego (wypowiedź pisemna). Uczniowie, szczególnie z grupy badawczej, sporadycznie używali powyższych struktur, zastępując je strukturami prostszymi, na przykład zdaniami z czasownikiem modalnym. Interesującym spostrzeżeniem, wynikającym z analizy statystycznej korpusu danych otrzymanych po sprawdzeniu wykonania przez uczniów pierwszego

zadania, jest istotna statystycznie różnica pomiędzy wynikiem grupy badawczej i kontrolnej w kategorii „bezokolicznik z *zu*” (w dwóch pozostałych kategoriach klamry zdaniowej nie stwierdzono różnicy statystycznie istotnej). Zależność ta z powodu braku danych w drugim zadaniu wymaga potwierdzenia w dalszych badaniach. We wnioskach metodologicznych rozważano zastosowanie innego narzędzia badawczego, które pozwoliłoby pozyskać więcej danych w kategoriach: „czas przeszły *Perfekt*”, „bezokolicznik z *zu*”, „czasowniki rozdzielnie złożone”, na przykład testu akceptowalności lub testu tłumaczeniowego.

Trzecia hipoteza szczegółowa została potwierdzona. Różnica błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego w kategorii „ostatnie miejsce orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym” była w obu zadaniach testu językowego statystycznie istotna.

Czwarta hipoteza szczegółowa także została zweryfikowana pozytywnie. W kategorii „miejsce okolicznika w zdaniu” stwierdzono statystycznie istotną różnicę w liczbie błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego w obu zadaniach testu językowego².

Test Kendalla wykazał większą zależność stałej i zmiennej w drugim zadaniu testu językowego (wypowiedź pisemna). Wniosek ten dotyczy wszystkich objętych badaniem kategorii szyku wyrazów języka niemieckiego. Prawdopodobnie w pierwszym, zamkniętym zadaniu testu (rozsypanka wyrazów) badani uczniowie z obu grup koncentrowali się na uporządkowaniu wyrazów. Nie można wykluczyć, że typ zadania sugerował badanie w obrębie szyku wyrazów. W zadaniu otwartym (list do przyjaciela) uwaga piszących skoncentrowana była na przekazaniu informacji, nie na poprawności gramatycznej, co tłumaczyć może większy udział procentowy wszystkich błędów F+E oraz błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego E.

Ustosunkowując się do teorii Ringboma, można stwierdzić, że została ona potwierdzona częściowo, w odniesieniu do kategorii: „czasownik modalny z bezokolicznikiem”, „ostatnie miejsce orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym”, „miejsce okolicznika w zdaniu”. W odniesieniu do struktury „drugie miejsce orzeczenia w zdaniu oznajmującym” teoria ta nie znalazła potwierdzenia.

Analizując wypowiedzi pisemne grupy badawczej, zebrano wnioski dodatkowe niezwiązane bezpośrednio z przedmiotem badania. Zauważono między innymi, że wypowiedzi pisemne grupy badawczej były krótsze i strukturalnie słabiej urozmaicone (przewaga zdań z czasownikami modalnymi, zdania podrzędnie złożone budowane wyłącznie z użyciem najbardziej powszechnych spójników *weil, dass*) niż wypowiedzi grupy kontrolnej. Prawdopodobnie uczniowie z grupy badawczej stosowali tak zwane strategie kompensacyjne, zastępując trudniejsze struktury, na przykład bezokolicznik z *zu*, strukturami łatwiejszymi, na przykład czasownikiem modalnym z bezokolicznikiem. Uwagę zwróciła także błędna, wskazująca na wpływ języka angielskiego, interpunkcja (brak przecinka przed zdaniem podrzędnie złożonym, przecinek po słowach

² W badaniu nie wyodrębniono poszczególnych grup okoliczników, na przykład okoliczników miejsca lub czasu.

zuerst, dann). W pracach pisemnych grupy badawczej stwierdzono także znacznie większą niż w grupie kontrolnej liczbę zdań podrzędnie złożonych wprowadzonych bezspójnikowo. Część z nich, na przykład po czasownikach *denken, finden*, nie budzi w języku niemieckim zastrzeżeń pod względem poprawności gramatycznej, część, niepoprawna w języku niemieckim, sugeruje interferencję języka angielskiego (przykłady poniżej):

Ich freue mich ich schreibe zu dir.
Ich möchte wir kommt zum das zellben fakultet.

Przykłady błędów wskazujących na interferencję języka angielskiego (E)³ to:

1) drugie miejsce orzeczenia w zdaniu oznajmującym:

Ich möchte in Polen studieren. Hier mein Fakultet ist.
Dann ich mache eine Matura.
Dann du weißt allen in die Thema Studieren.

2) czas przeszły *Perfekt*:

Sie haben gebucht das Hotel diese Woche.

3) czasownik modalny z bezokolicznikiem:

Du sollst helfen ihm jetzt.
Ich kann wähle mein Studien.
Ich möchte rede dir etwas.
Du sollst fahre zu Toruń.

4) czasowniki rozdzielnie złożone:

Ich stehe auf um 7 Uhr jeden Tag.
Ich komme zurück morgen.
Er füllt aus das Formular schnell.

5) bezokolicznik z *zu*:

Es ist nett zu treffen alte Freunde.
Er versucht zu helfen mir.
Ich bitte dich zu kommen pünktlich.
Susi vergisst zu machen Hausaufgaben.

³ W przykładach zachowano oryginalną pisownię.

6) ostatnie miejsce orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym:

Ich weiß, dass er kommt heute.

Sie geht zum Arzt, weil sie ist krank.

Es ist nett dass du hast zu mich geschrieben.

Ich finde dass der Studienort spielt eine Rolle.

Besser ist großer Universität weil du kannst treffen neue Menschen.

7) miejsce okolicznika w zdaniu:

Ute nie sagt die Wahrheit.

Ich auch soll wissen, wo möchtest du studieren.

Ich möchte dort studieren auch.

Ich suche neue Schule jetzt.

Bibliografia

- Hinc J. (2009). *Interferenz bei dem multilingualen Erwerb grammatischer Kompetenzen am Beispiel des Polnischen als L1, des Deutschen und Englischen. Eine Fehleranalyse im Bereich der deutschen Wortstellung*. Gdańsk (nieopublikowana rozprawa doktorska).
- Hufeisen B. (1993). *Fehleranalyse: Englisch als L2 und Deutsch als L3*. International Review of Applied Linguistics XXXI/4, Heidelberg, Julius Groos Verlag, s. 242–256.
- Hufeisen B. (1999). *Deutsch als zweite Fremdsprache*. Fremdsprache Deutsch, 1, München, Klett Edition Deutsch, s. 4–6.
- Ringbom H. (1987). *The Role of the First Language in Foreign Language Learning*. Philadelphia, Clevedon, Multilingual Matters Ltd.
- Vogel T. (1992). „English und Deutsch gibt es immer Krieg”. *Sprachverarbeitungsprozesse beim Erwerb des Deutschen als Drittsprache*. Zielsprache Deutsch 2(22), s. 95–99.

Summary

The Influence of English as the First Foreign Language on the Word Order of German as the Second Foreign Language in the Group of Polish Students with the Basic Knowledge of German Language. Error Analysis

Presented paper is a report of a finished research that deals with the problem of interference in the multilingual acquisition of grammatical competence. The aim of the quantitative study was to investigate the influence of English as the first foreign language on the word order of German as a second foreign language in the group of Polish secondary school students with basic knowledge of German language.